

SCHULTHEISZ EMIL: BIBLIOFIL ORVOSOK

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Ha vannak is, akik egyetértenek Juvenalisszal: „Stulta est clementia peritura parcere chartae” (Értelmetlen dolog múlandó könyveket megőrizni), a bibliofilek biztosan más véleményen vannak, hogy a bibliománokról, a könyv bolondjairól ne is beszéljünk.

Míg a bibliomán gyűjtőszenvédeye a ritka, szép kötésű könyv pusztta megszerzésére irányul, hogy azt könyvtárába – többnyire olvasás nélkül – besorolja, addig az igazi bibliofil elsősorban a könyv belső értékét keresi. A bibliofil kiválasztja, a bibliomán összehordja a könyveket, így lesz az utóbbiból könyvhalmozó: biblioklast, ki pedig könyvtárában a műveket szinte eltemeti: bibliotaph.

A bibliofil könyvtárának szellemi, tudományos tartalma meghaladja anyagi értékét. Természetes, hogy a könyvszerető ember szívesebben forgat jó papírra nyomott, kiváló tipográfiájú, gondosan kötött, szép könyvet, mint elmosódott nyomású, gyűrött füzetet. Az az öröm sem megvetendő, amit egy jó mű híres nyomdából származó, szépen kötött, ritka példányának megszerzése, a mindenkiben többé-kevésbé élő gyűjtőszenvédeye kielégítése jelent.

A tudós bibliofilok s így a bibliofil orvosok könyvtárára a tartalom és a könyvek külsejének a harmóniája jellemző.

Bogeng, a kitűnő bibliológus írja, hogy az orvosok a bibliofiliában mindig előkelő helyet töltöttek be. A könyvgyűjtő orvosok életének és könyvtárainak ismertetéséhez több kötet kellene. E helyütt csak néhány ismert orvos kevésbé ismert gyűjteményével szeretnék foglalkozni.

Már Juvenalis idézett gúnyos megjegyzéséből következtethetünk arra, hogy az ókorban sem volt ismeretlen a bibliofilia. Az idősebb Pliniustól tudjuk, hogy Claudius császár háziorvosa, Quintus Sertinius könyvgyűjtő hírében állott. Igazi bibliofil orvosokkal azonban csak a késői középkorban, majd különösen a reneszánsz idején találkozunk. A könyvnyomtatás felfedezése után a nyomdák számának rohamos növekedése folytán a könyvek ára jelentősen csökkent. Ettől kezdve nemcsak a fejedelmek és főurak, de a szerényebb (bár nem csekély) jövedelmű tudósok, orvosok is gyűjthettek könyveket.

Még a történészek közül is kevesen tudják, hogy Nürnbergben 1493-ban megjelent híres 'Weltchronik' szerzője, Hartmann Schedel (1440–1514) orvos volt. Beutazta Európát, s útjain

költséget, fáradságot nem kímélve gyűjtötte a nyomtatványokat és ritka kéziratokat. Az akkori Németország legnagyobb magángyűjteményének volt a tulajdonosa.

Franciaországban Jacques de Pars, VII. Károly orvosa volt szenvedélyes gyűjtő. Tudományos könyvgyűjteményét a párizsi École de Médecine-nek hagyományozta. Könyvtára értékét mutatja az a körülmény, hogy a hatalmas XI. Lajosnak csak abban az esetben volt hajlandó megengedni, hogy gyűjteménye egyik orvosi munkáját – melyet le akart másoltatni és fordíttatni – kölcsönvegye, ha zálogul egész ezüst étkészletét adja.

A XVII–XVIII. század tudósai polihisztorok voltak, akiknek életét a könyvek néha döntően befolyásolták, amint azt Boerhaave élete is példázza.

Hermann Boerhaave (1668–1738) európai hírnévű tudós és humanista volt, akit a klinikai orvostudomány megalapítójának tartanak. Apja papnak szánta. Leidenben a teológia mellett filozófiát és matematikát is tanult, de a klasszikus irodalmat sem hanyagolta el. 1690-ben 'De distinctione mentis a corpore' című disszertációjával promoveált a filozófia doktorává. Hogy a tudomány forrásait eredetiben olvashassa, a klasszikus nyelveken kívül káldeusul és héberül is megtanult.

Amikor a leideni egyetem a Vossius-féle nagy értékű, főleg ritka kéziratokban gazdag könyvtárat megszerezte, a minden tudományágban járatos Boerhaave-t tartották a legalkalmasabbnak a katalógizálás elvégzésére. E munka kapcsán ismerkedett meg a híres orvosi művekkel, és eközben ébredt fel benne az érdeklődés a medicina iránt, többé-kevésbé autodidakta módon – amennyiben az orvosi irodalmat Hippokratésztől Sydenhamig áttanulmányozta –, hogy három év múlva orvosdoktorrá promoveáljon. Élete végéig bibliofil maradt. Elsősorban orvosi művek editio princeps-eit (első kiadásait) gyűjtötte.

A könyvek jelentőségét a tudomány fejlődésében Albrecht Haller (1708–1777) is korán felismerte. Fiziológus volt, jóformán megeremtője az élettannak.¹ Ő vezette be az irritabilitás és szenzibilitás fogalmát, amit kísérletesen is igazolt. Emellett kiterjedt tudománytörténeti és bibliográfiai munkásságot is folytatott.² Érthető tehát, hogy hatalmas könyvtára volt: 12 ezer kötetből állott. Értékes gyűjteményét halála után II. József császár szerezte meg, aki a könyveket milánói, paduai és paviai könyvtáraknak adományozta.

A 'Bibliotheca Lancisiana' egyike a világ leghíresebb közgyűjteményeinek. Alapítója, a főleg az Eustachius-féle anatómiai táblák kiadásával (1714) ismertté vált római orvos, Giovanni Maria Lancisi (1654–1720) volt. Az Ospedale S. Spirito-ban levő dolgozószobájában elhelyezett könyvtárat minden orvos számára hozzáférhetővé tette. 1711-ben Lancisi szerződést kötött a kórház elöljáróságával, melynek értelmében a kórház által rendelkezésre bocsátott négy helyiségből felállított orvosi könyvtárat hivatalosan is nyilvános könyvtárrá alakítja. 1715-ben nyitották meg a később nagymértékben bővített könyvtárat. Hogy Lancisi nem pusztán

gyűjtőszenvedélyből vette könyveit, azt testamentuma is bizonyítja, melyben a S. Spirito Kórház három fiatal orvosának meghatározott összeget hagyományoz az esetben, ha kötelezik magukat, hogy naponta folytatnak tanulmányokat a könyvtárban. Lancisi eredeti alapítványát később még néhány ajándékozó orvos gyarapította. A könyvtár jelenleg az inkunábulumokon és kéziratokon kívül 100 ezer kötetből áll.

A külföldi bibliofil orvosok híres gyűjteményei mellett azonban hazánknak sem kell szégyenkeznie.

Kora főúri könyvtárait mind kötetszám, mind pedig tudományos érték tekintetében messze felülmúlta tudós hazánkfia, Zsámboky János (1535–1584) humanista, bécsi udvari orvos gyűjteménye.

Párizs, ahol tanulmányait 1550–51-ben folytatja, a görög kézirat-kereskedelem központja. Zsámboky nem tudott az alkalomszülte csábításnak ellenállni, s az 1551. év folyamán három görög kéziratot vesz 7, 5 ill. 9 aranyért, ami akkoriban nem kis pénz volt. 1555-ben egyetlen Arisztotelész-kódexért 18 aranyat adott. A következő évben pedig egy görög nyelvű teológiai tárgyú kéziratért 23 aranyat fizetett Bessarion bíborosnak.

Sokat utazott, minden útjából újabb szerzeménnyel tért meg. 1562–63-ban Nápolyban, saját bejegyzései szerint, nem kevesebb mint négy görög és tizenegy latin kódexet vásárolt. Állandó összeköttetésben volt Európa nevesebb könyvkereskedőivel és kiadóival. Egy levélben pedig azt írja, hogy könyvtára legértékesebb darabjaihoz csere révén jutott. A másodpéldányokon kívül saját kiadványait használta fel e célra. Zsámboky nem maradt meg csak a bibliofiliánál, könyveken kívül régi pénzt és antik műtárgyakat is gyűjtött. Gyűjtőszenvedélye végül is anyagi romlásba vitte. 1570-ben kódexeinek javát (360 görög és 140 latin) megvételre ajánlja fel a császárnak. 2500 aranyat kért. A vásár akkor nem jött létre. Nyolc év múlva, 1578-ban 530 kéziratból álló, különlegesen ritka gyűjteményét (és egy antik szobrot) 2550 aranyért a császár megveszi.

Halála után könyveit Hugo Blotius, a neves humanista, akkori udvari könyvtáros katalogizálta.³

Zsámboky halálakor nem kevesebb mint 3163 nyomtatott mű 3327 kötete (s ezek 78 dupluma), 28 hangjegykiadvány 128 darabja és 206 kötet kézirat volt még a birtokában.

A nyomtatványok között kilenc magyar eredetű volt. Magyarországon nyomtatott latin nyelvű műve kettő volt. Egyik az első magyar nyomdából kikerült Hess András-féle, már akkor is ritkaságszámba menő Budai Krónika (*Chronica Hungarorum*, 1473). Könyvtárában hatvan inkunábulum (1500 előtt megjelent ősnymtatvány) volt. A nyomtatványoknak kb. 70%-a saját korából származik. Ez azt mutatja, hogy nemcsak kedvtelésből gyűjtött, hanem kora tudományos irodalmával is lépést tartott.

Közelebbről érdekelnek bennünket Zsámboky orvosi könyvei. A hagyatékban mintegy ötszáz kötet az orvosi könyv.

A klasszikus orvostudomány képviselői között talán a legérdekesebb a velencei Aldus Manutius kiadásában megjelent, ma már rendkívüli ritkaságú mű: 'Medici veteres omnes'. A 332 leveles folio-kötet a medicina nagy klasszikusainak (Hippokratész, Galénosz, Celsus, Avicenna) antológiája.

Hippokratész műveinek háromféle görög összkiadása volt birtokában: az Aldus Manutius officinából kikerült editio princeps (1526), a Cornarius által sajtó alá rendezett bázeli kiadás (1538) és a Cornarius-féle teljes latin kiadású példányát említi a jegyzék, több egyéb hippokratészi részletmű mellett.

A római kultúra enciklopédistájának, A. C. Celsusnak (aki ragyogó stílusával „az orvostudomány Cicerója” nevet érdemelte ki) 'De medicina libri octo' című összefoglaló munkáját ugyancsak három különféle kiadásban találjuk meg (Velence, 1528; Lyon, 1550; Bazel, 1552).

Galénosz tekintélye még a XVI. században is szinte megingathatatlan volt. Műveinek első, öt folio-kötetből álló összkiadása (Velence, Aldus Manutius, 1526) két példányban volt Zsámboky tulajdonában.

Az „arab Galénosz”, Avicenna műve sem hiányzott, akinek könyvei mellett a többi klasszikus arab orvosíró (Rhazes, Averroës) munkája szerepel a katalógusban. Úgy látszik, a sebészet iránt is érdeklődött. Erre utal a katalógusban feljegyzett sebészeti munka, a XIV. század híres sebészének, Guy de Chauliacnak 1363-ban írt és 1523-ban megjelent 'Chirurgiá'-ja.

Jelentős helyet foglaltak el könyvtárában a „modern” szerzők. Birtokában volt Vesalius anatómiájának, a 'De humani corporis fabricá'-nak második kiadása (Bazel, 1555) és Paracelsus nyolc műve.

A XVI. század legismertebb orvosai közül John Caius, Jean Fernel és Leonhardt Fuchs munkáit szerezte meg. Az epidemiológiai téren új korszakot nyitott Girolamo Fracastoro 'De morbis contagiosi' című munkájának első kiadása volt gyűjteményében.

Ez az igen rövid, kivonatos ismertetés is képet ad arról, milyen céltudatosan összeállított, teljességre törekvő gyűjtemény volt Zsámboky könyvtára, mely az akkori Bécs egyik – külföldiek által is megcsodált – nevezetessége volt.

---

¹ Elementa physiologiae corporis humani, 1757–1766.

² Bibliotheca botanica 1771, Bibliotheca anatomica 1774, Bibliotheca chirurgica 1775, Bibliotheca medicinae practica. 1–4. 1776–1788.

³ Könyvtárának katalógusát Gulyás Pál készítette el 1941-ben, amely Szegeden bővített változatban 1992-ben ismét megjelent. – *A szerk.*